

державного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – Вип. I. – С. 138-142.

Сокіл: Сокіл Н. Мікротопонімія Сколівщини. – Львівський нац ун-тет ім. Івана Франка. Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2008. – 180 с.

Maria Sorotska. The structural peculiarities of compound and prepositional microtoponyms of the northern part of Ternopil region

The structural peculiarities of compound and prepositional microtoponyms of the northern part of Ternopil region are analyzed in this article. It was found, that the prepositional constructions is comparatively new type of names and indicates into the localization of "nameless" objects with reference to noteworthy objects. The compound (binomially) constructions are separated according to parts of speech. In the process of work the quantitative analysis of microtoponyms was done.

Key words: microtoponym, compound (binomially) construction, prepositional structure, reference name.

ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ПЕРЕКЛАД

УДК 81'373.46+251

Ольга Петришина (Тернопіль)

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ПРОПОВІДНИЦЬКОМУ ПІДСТИЛІ РЕЛІГІЙНОГО СТИЛЮ

Статтю присвячено аналізу християнської релігійної термінології у проповідях глав українських християнських церков. Гомілетичні вимоги та індивідуальна манера проповідування визначають особливості використання спеціальної релігійної лексики у мовтворчості духовних наставників.

Ключові слова: релігійна лексика, християнська релігійна термінологія, спеціальна лексика, тематичні групи, церковна проповідь, проповідницький підстиль, релігійний стиль.

Зміцнення статусу духовних інституцій в Україні, а також пильний інтерес до відродженого релігійного стилю сучасної літературної мови спонукає науковців до вивчення специфіки функціонування термінологічної системи, що обслуговує церковно-релігійну сферу. Зацікавлення християнською релігійною спеціальною лексикою зумовлене й тим, що до її складу входять прямі запозичення й кальки, які демонструють розвиток української літературної мови протягом різних періодів її функціонування.

Українська релігійна термінологія нечасто була об'єктом самостійних лінгвістичних досліджень, що спричинило відсутність наукової дефініції та кваліфікації цього мовного феномена. З огляду на панівну у тоталітарному радянському суспільстві атеїстичну ідеологію наукові пошуки, присвячені спеціальній релігійній лексиці української мови, проводилися мовознавцями в діаспорі – О. Горбачем [Горбач], Є. Грицаком [Грицак], П. Ковалівом [Ковалів] та ін. Їх дослідження здійснено на доступних авторам фактичних матеріалах – перекладах Святого Письма, церковно-музичних творах тощо, однак це дещо обмежувало коло наукових зацікавлень.

На українських теренах релігійну термінологію як складову частину лексичної системи мови не вивчали упродовж десятиліть через причини екстралінгвального характеру, зокрема, войовничу атеїстичну ідеологію та відверту дискримінацію церковно-релігійної сфери. Праця мовознавців Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. М. Мацюк „Українське термінознавство” була чи не першою спробою принагідного аналізу української релігійної термінології, якій було присвячено окремий

розділ „Сакральна термінологія” [Панько, Кочан, Мащок: 34-36]. Однак автори подали тут лише короткі відомості про походження цієї лексики, не презентуючи її як систему на сучасному етапі розвитку української літературної мови.

Серйозною науковою подією, спрямованою на вирішення проблеми релігійної термінології, окреслення напрямків розвитку релігійного стилю, стала Всеукраїнська наукова конференція „Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій”. Окремі групи релігійної термінології докладно проаналізовано в дослідженнях С. Біблої, І. Павлової, Н. Піддубної, Н. Пуряєвої та ін.

Мета нашої статті – з’ясувати особливості християнської релігійної термінології як одного із розрядів релігійної лексики, дослідити специфіку тематичних груп християнської релігійної термінології, представлених у проповідях українських першоієрархів. Джерельною базою роботи є тексти проповідей українських першоієрархів різних християнських церков (Іларіона, Йосифа Сліпого, Мирослава Івана Любачівського, Філарета, Любомира Гузара), які можуть слугувати гомілетичними зразками.

Вивчення християнської релігійної термінології дещо ускладнюється неоднозначністю наукових трактувань природи термінів і їхнього вживання у мові для спеціальних цілей. Незважаючи на спроби лінгвістів дати однозначне, чітке та логічне визначення поняття „термін”, котре б відбивало його сутність і охоплювало усі типологічні різновиди термінів, досягти чіткої однастайності в наукових тлумаченнях досі не вдалося. Під терміном розуміємо інваріант (слово або словосполучення), який позначає спеціальний предмет або наукове поняття, обмежене дефініцією та місцем у певній терміносистемі.

Спільним для всіх досліджень є формулювання основної функції терміна (позначати наукове поняття), а також визначення властивостей, що забезпечують його оптимальне функціонування у терміносистемі. Характерними ознаками термінів є однозначність у межах термінологічного поля, системність, точність, відсутність експресії, стилістична нейтральність, „нежиттєздатність” поза контекстом тощо.

Аналіз опрацьованих джерел умотивовує таке визначення української релігійної термінології: це система лексичних засобів, які, позна-

чаючи богословські поняття та спеціальні предмети церковно-релігійної сфери, забезпечують протікання комунікативних процесів різних напрямків церковно-релігійної діяльності. Традиційно релігієзнавці виділяють такі рівні церковно-релігійної сфери: релігійна свідомість, культова діяльність, церковно-релігійні організації (інститути), внутрішньо- та міжцерковні відношення тощо. На основі підходу структурованості церковно-релігійного „організму” мовознавці розглядають окремі галузі української релігійної термінології (мікро-терміносистеми), що певною мірою співвідносяться з названими складниками, як-от: релігійна, церковно-обрядова, церковно-адміністративна, церковно-юридична та ін. термінології [Бібла: 4].

Виділення основних розрядів у спеціальній релігійній лексиці базувалися на тематичному підході. На сучасному етапі розвитку української лінгвістики проблема тематичної класифікації релігійної термінології висвітлена у дослідженнях С. Біблої, Г. Нуцковської, І. Павлової, Н. Піддубної, Н. Пуряєвої, М. Скаб, І. Черненко та ін.

На нашу думку, більшість спроб систематизації української релігійної термінології базуються на класифікації, запропонованій О. Горбачем [Горбач]. У контексті історичного аналізу досліджень релігійно-християнської термінології вчений кваліфікував її „... за значенськими групами: 1) храм і утвар, 2) духовенство й його одяг та ризи, 3) чинодіяння, обряди, 4) свята, 5) теологія” [Горбач: 121].

Проаналізувавши „Російсько-український словник наукової термінології”, І. Черненко визначила такі лексико-семантичні групи релігійних термінів:

- духовенство, „люди церковні”, організація парафії;
- поняття, пов’язані з церквою (храмом) та її спорядженням (церковним утваром);
- одяг церковників, ризи;
- терміни, пов’язані з чинодіянням (таїнствами), обрядами;
- назви церковних свят і богослужбових книг;
- поняття зі сфери теології [Черненко: 281].

Г. Нуцковська, наприклад, окреслені групи релігійної лексики кваліфікує як морфолого-семантичні групи; вони охоплюють використані у пастирських посланнях Андрія Шептицького термінологію, ономастикон, індивідуально-образні вислови, зокрема перифрази, авторські епітети тощо [Нуцковська: 73-80]. Дослідниця неправомірно,

на наш погляд, ототожнює релігійну лексику із релігійно-християнською термінологією.

Н. Бабич означає терміном богословського (релігійного) стилю „...лише лексичні одиниці, які пов'язані: 1) з церквою (храмом, його облаштунками); 2) з парафією; 3) зі святами і 4) з чинодіяннями” [Бабич: 163].

Натомість у праці М. Скаб [Скаб] обсяг поняття „богословська термінологія” не обмежується тільки християнським релігійним вченням та уявленням про світ. Це дає їй підстави стверджувати, що з лексико-семантичного погляду богословська термінологія – дуже різнопланова група лексем, яку за формулами тлумачення можна поділити на 24 тематичні підгрупи, як-от: найменування богів (Бог, Агні, Аллах, Крішна, Христос тощо), найменування послідовників релігійних вчень (адвентисти, баптисти, євангелісти, католики та ін.), назви будівель, у яких відбувається богослужіння, та їх частин (лавра, мечеть, каплиця, костюл, синагога, храм, церква; амвон, вітвар, капела, келія) і т.п. На думку М. Скаб, за наявності тих чи інших сем у межах тематичних підгруп можна виділити менші групи [Скаб: 179-180]. Такі міркування дослідниці, безперечно, заслуговують на увагу. Богослов'я – це сукупність церковних учень про Бога та догмати релігії. За логікою речей богословська (чи релігійна) термінологія має презентувати різні теологічні вчення (християнство, буддизм, іслам, протестантизм та ін). Оскільки упродовж десяти століть християнство було основною, панівною релігією на території України, то значення терміна „богослов'я” обмежувалося християнським віровченням. Це, очевидно, й позначилось на сучасному розумінні релігійної термінології як тільки християнської. Оскільки джерельною базою нашого дослідження є християнські проповіді, тому ми послуговуємось усталеним терміном „релігійна термінологія” на позначення системи назв спеціальних християнських об'єктів, теологічних уявлень, понять тощо.

З огляду на те, що особливістю церковної проповіді є її доступність, у проповідницькому підстилі, на відміну від богословського, реколекційного, спостерігається невисока частотність термінів. Як правило, духовні наставники використовують загальновідомі спеціальні лексеми або менш відомі із обов'язковим тлумаченням. Гомілетична діяльність окремих священнослужителів подекуди не

підпорядковується цій вимозі. Це зумовлено рівнем освіченості, інтелектуальними здібностями, індивідуальною манерою проповідування, мотивацією духовного наставника до самовдосконалення, його прагненням формувати і підвищувати релігійно-педагогічні компетентності вірян тощо. Зауважимо, що проповідницька спадщина першоієрархів різних українських ортодоксальних християнських конфесій теж презентує відхилення від цієї тенденції, зумовлене об'єктивними чинниками, передусім високим рівнем богословської освіченості та оригінальним підходом до мовної організації текстів. Узагальнюючи відомі нам спроби семантичних класифікацій релігійної спеціальної лексики, термінологію досліджуваних проповідей першоієрархів (Іларіона, Йосифа Сліпого, Мирослава Івана Любачівського, Філарета, Любомира Гузара) систематизуємо за такими тематичними групами:

1) храм, його частини, внутрішні атрибути, церковне начиння: *катедра/кафедра, молитовниця, престол, захристія/ризниця, іконостас, хрест, ікона, образ, хоругва, апсида, крипта, кадило, свічник, баня, дзвін, царські врата / ворота, дияконські двері;*

2) церковні служби та їх складові: *богослужіння/богослужба, Літургія, Служба Божжа, вечірня, утрєня, молитва, проповідь, казання, піснеспів, акафіст, антифон, кондак, прокимен, псалом, стихира, тропар, таїнство/тайна, алилуя/алілуя, амінь;*

3) духовенство, служителі церкви: *ігумен, протоігумен, архімандрит, прєсвітер, митрополит, патріарх, апостол, єпископ, архієпископ, архієрей, канонік, священник, парохій, екзарх, вікарій, лєвіт, пастир, папа, лєгати;*

4) святі таїнства: *Хрещення, Євхаристія, Причастя, Покаяння, Сповідь, покута, поклін, Миропомазання / Миропомазаніє, Єлеосвячення, Соборування, рукопокладення / рукоположення, висвячення, хіротонія;*

5) терміни, пов'язані з теологічною наукою (які стосуються статусу церкви, релігійно-культових понять тощо): *парафія, парохія, капітула, архангел, ангел, синод, обіт / обітниця, благодать, догма, гріх та ін.*

Діяльність глав усіх християнських церков виходить за межі власне архієрейських обов'язків: вони не тільки повноцінно виконують церковні обов'язки, але й займаються добродійною, науковою, видавничою, громадською діяльністю, а відтак, беруть активну участь

у роботі різних церковних соборів, конгресів, релігійних установ і громад, плідно працюють над створенням духовних, у тому числі навчальних закладів тощо.

Цілком закономірно, що проповіді отців християнських церков розраховані на різні типи слухачької аудиторії, проте близько 65% аналізованих текстів становлять проповіді, виголошені перед досвідченими реципієнтами: вірянами із належним рівнем релігієзнавчої компетентності, духовними особами (священнослужителями, монахами, монахинями) або особами, певною мірою причетними до церковно-релігійної сфери (вихованцями духовних навчальних закладів, паломниками).

Нагромадження спеціальної релігійної лексики у мовленні першоєрархів-проповідників спостерігаємо:

в описах укладу християнської церкви, особливостей обрядовості, таїнств тощо: *Не диво, що наші літургійні устави приписують служити цю Святу Літургію в найважливіші празники й неділі літургійного року: Різдво Христове – початок нашого спасення, Богоявлення – основа нашого спасення у Пресвятій Трійці, Великий Четвер – пам'ять установа святої Тайни Євхаристії в надвечір'я Христових страстей, Велика Субота і з нею Воскресення – завершення нашого спасення, час Святого й Великого Посту – наше покаяння як зміст нашого спасення, день св. Василя – як вияв вдячності і прослави для цього великого Отця Східньої Церкви, що лишив нам зразок святости і цю святу Літургію [ТПКЙ XIV: 191]; Як кожна тайна, так і Пресвята Євхаристія є видимим знаком невидимої ласки [Любач.: 1]; Православне духовенство відвикло за часи державного атеїзму від пастирства і перетворилося на требовиконавців [Філарет: 623];*

у тлумаченнях засад християнської філософії: *Мир, подібно як царство Боже, життя вічне, любов ближнього і Святі Тайни, є основною, програмовою частиною науки Христа. Як багато разів Христос повторяв це слово „мир вам” і воно стало дійсно Його тестаментом, як говорить Еклезіяст, „тестаментом мира”, – на прощанні з Апостолами [ТПКЙ XII: 229]; Літній відпочинок, який має стати докорінним оновленням нашого ества, повинен включати також і релігійне відродження, – відродження душі. Вищезгадані святкування, а, може, навіть проща до святих місць – це нагода*

подивитися на себе іншими очима, щоб зректися того, що в нас не цілком відповідає **Божому Закону**, і навпаки – зміцнити й підсилити те, що нас **освячує** і робить близькими до **Бога** [Любомир: 1];

під час аналізу важливих подій з історії вселенської церкви, зокрема української церкви як її складової: Українську мову, як **мову богослужбову**, український народ здобув для своєї **Православної Церкви** великими зусиллями та великими жертвами, поклавши за це сотні тисяч мучеників: **Архієреїв, Священиків та вірних** [Ларіон: 57]; **Єпископські свячення** відбулися лише в палаті, з огляду на недугу Митрополита, хоч він хотів іти до **кatedри**. Відбулися вони в **молитовниці** тільки при участі **капітули** й тих найближчих, які були в палаті. Ніхто більше не знав, хоч усі припускали, що там **мусіли „відбутися свячення, тим більше, що треба було зі захристії св. Юра принести „орла”, на яким стоїть архисрей, і вже з того припускали, що там мусіли відбутися свячення, хоч ніхто більше не говорив** [ТПКЙ XIII: 300];

у визначенні статусу окремих духовних інституцій в організації християнсько-релігійної сфери: **До Недільної Школи** ходять всі діти, – **Священик знайти їх і дотильнувати, щоб вони таки навчалися української мови** [Ларіон: 29]; **Ви об'єдналися нині в одно** буквально із усіх сторін світа, по якому розкинулись **Ваші монастирі ... Ви об'єдналися в одну велику родину, закріпивши своє внутрішнє життя одними спільними правилами! Справді, одні і спільні правила, як відбитка і норма досконалого життя, проголошеного Христом в Євангелії і Його Апостолами в Посланнях, — становлять основу і певний дороговказ в чернечому житті, в туземній боротьбі душі, в здійсненню головних обітів: чистоти, убожества й послуху** [ТПКЙ XII: 29]; **Особливо цього року, який проголошений Роком християнського покликання з наголосом на покликанні до богопосвяченого життя, хочу привітати тих, що в монастирях, чинах, згромадженнях та інститутах спільнотного життя здійснюють свій чернечий подвиг: освячують свої душі, служать Богові та ближнім** [Філарет: 446];

в описах церковно-релігійного життя на поселеннях (у діаспорній Україні): **Ми нині заносимо благодарну Службу Господеві за здвигнення цього храму і також дякуємо всім тим, що причинилися до його будови, в першу чергу Св. Отцеві Папі Павлові VI за те, що особисто дав дозвіл на запис площі на Апостольський Престіл з призначенням**

для Храму й Університету українського народу; даліше всім українським, передусім американським і канадійським та деяким неукраїнським Владикам, духовенству і вірним ... , і всім, що молитвами і трудами помогли до здійснення цього храму, в першу чергу Монахиям Василіянкам з їх архимандринею Клявдією [ТПКЙ XIII: 18].

Отже, аналіз джерельної бази засвідчує, що у проповідницькому підстилі чисельнішими є групи термінів, пов'язані з храмом та його внутрішніми атрибутами, духовною ієрархією й теологією, що зумовлено завданнями духовного учительства. Функціонування християнської релігійної термінології у проповідницькій практиці визначає поняття "проповідницького ідіостилю" осіб різних ступенів священства. Проповіді духовних осіб високого сану (архієпископів, митрополитів, патріархів) презентують належний рівень мовної, зокрема поняттєво-тезаурусної компетенції і переважно призначені для досвідчених реципієнтів: у них містяться відомості не лише з галузі теології, але й соціології, культурології, всесвітньої історії, історії церкви тощо. Цим зумовлене значне число спеціальних назв, передусім релігійної термінології, в аналізованих текстах. Перспективи подальших досліджень становить питання розмежування тематично суміжних лексичних груп релігійної лексики, а також функціонування християнської релігійної термінології в інших підстилях релігійного стилю (молитви, літургії, катехизиса тощо).

ЛІТЕРАТУРА

- Бабич: Бабич Н. Проблеми терміновживання і термінотворення в сучасному конфесійному стилі // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Львів, 1998. – С. 161-169.
- Бібла: Бібла С. В. Склад, джерела й шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів та посад): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України; Інститут української мови. – К., 1997. – 20 с.
- Горбач: Горбач О. Українська народна релігійно-християнська термінологія й лексика (1998) // Праці Наукового Конгресу у

тисячоліття Хрищення Руси-України. Збірник мовознавчої комісії. – Мюнхен, 1988. – Т. 1. – С. 99-146.

Грицак: Грицак Є. Вплив церкви і релігії на українську мову (Студія з ділянки української лексикографії) // *Mędzynarodowy Zjazd Sławistów (Filologów Słowiańskich)*. Księga referatów, Sekcja I: Językoznawstwo. – Warszawa, 1934. – S. 34-38.

Ковалів: Ковалів П. Лексичний фонд літературної мови Київського періоду (X - XIVст.): Запозичення. – Нью-Йорк, 1964. – 280 с.

Нуцковська: Нуцковська Г. Мова та стиль пастирських послань Митрополита Андрея Шептицького. – Люблін: Wydawnictwo KUL, 2003. – 298 с.

Панько, Кочан, Мащок: Панько Т. І., Кочан І. М., Мащок Г. П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.

Скаб: Скаб М. Богословська термінологія у „Словнику української мови” // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Львів, 1998. – С. 178-183.

Черненко: Черненко І. Лексико-семантичні групи церковно-релігійних термінів у „Російсько-українському словнику наукової термінології” // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Львів, 1998. – С. 280-293.

ДЖЕРЕЛА

Лларіон: Лларіон. Навчаймо дітей своїх української мови. – Вінніпег: Віра й Культура, 1961. – 63 с.

Любомир: Проповіді Блаженнішого Любомира // <http://www.ugcc.org.ua>

Любач.: Проповіді о. д-ра М. І. Любачівського // www.cerkva.od.ua

ТПКЙ XII: Твори Патріярха і Кардинала Йосифа / Зібрали о. проф. д-р І. Хома і о. проф. д-р І. Музичка. – Т. XII. – Рим: Український Католицький Університет ім. Св. Климентія Папи, 1981. – 335 с.

ТПКЙ XIII: Твори Патріярха і Кардинала Йосифа / Зібрали о. д-р І. Хома і о. д-р І. Музичка. – Т. XIII. – Рим: Український Католицький Університет ім. Св. Климентія Папи, 1983. – 352 с.

ТПКЙ XIV: Твори Патріярха і Кардинала Йосифа / Зібрали о. д-р І. Хома і о. д-р І. Музичка. – Т. XIV. – Рим: Український Католицький Університет ім. Св. Климентія Папи, 1985. – 494 с.

Філарет: Філарет. Проповіді, промови, послання, доповіді, інтерв'ю. – Т. 7. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2007. – 799 с.

Olga Petryshyna. Specificity of the function of Christian religious terminology in the sermon substyle of the religious style

This article deals with the analysis of Christian religious terminology in the sermons of the heads of the Ukrainian Christian churches. Homiletic requirements and individual manner of the sermoning define the peculiarities of using special religious lexis in the linguacreativity of the priests.

Key words: religious lexis, thematic groups, church sermon, sermon substyle, religious style.

УДК 413.13(43)

Тетяна Олійник (Тернопіль)

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

В статті проаналізовано теоретичні засади перекладу художньої літератури. Розглянуто три основні концепції, що відбивають переклад взагалі і художній переклад зокрема: неможливість перекладу, всеперекладність, відносна перекладність. Визначено місце художнього перекладу в ієрархії видів перекладу.

Ключові слова: художній переклад, концепції перекладу, неможливість перекладу, всеперекладність, відносна перекладність, теорія перекладацької інтерпретації оригіналу.

Проблема перекладу художніх творів не є новою для перекладознавства. Тексти художніх творів – засіб відображення культури народу, дійсності, представлені в суб'єктивному баченні автора. Письменник часто використовує різноманітні мовні засоби, що несуть у собі „відбиток” культури того або іншого народу. Це викликає певні труднощі при їхньому перекладі, тобто презентації в іншому культурному середовищі. Тому таке питання логічно буде розглянути в рамках суперечок, що тривають протягом багатьох століть, про те, чи можливий переклад взагалі, а також про проблему еквівалентності перекладу і прийомів її досягнення. Мета нашої статті – проаналізувати основні теоретичні джерела, які відображають особливості відтворення стилю художнього тексту засобами мови-мети.